

ondervertegenwoordiging en afzijdigheid⁹.

Wat al te gemakkelijk is men ingegaan op suggesties uit de tijd zelf als zou er partijvorming hebben plaats gevonden op louter confessionele grondslag. Verwijten in die richting kwamen vaak uit de mond van de door de omwenteling benadeelde partij. Op nationaal niveau waren ze in ieder geval niet terecht¹⁰.

Wat de lagere niveau's betreft kan met minder stelligheid gesproken worden. Er zijn eenvoudigweg niet genoeg gegevens beschikbaar. Onderzoekingen als van Pikkemaat in Nijmegen tonen m.i. echter aan dat ook daar waar partijvorming optrad, deze kritisch bekeken moet worden¹¹.

Tenslotte verdienen de ideologische grenzen van partijvorming op confessionele grondslag nadere bestudering evenals de plaats en de werking van de godsdienst in de politiek¹².

ad 2. Het uitwissen van de gereformeerde signatuur van het onderwijs.

Gegevens uit het archief van de agent van nationale opvoeding hebben mij duidelijk gemaakt dat er na de omwenteling lang niet overal iets veranderde en dat, waar zich wel veranderingen voordeden, deze onderling weer verschillend waren¹³. Intrigerend en onderzoekwaardig lijken mij allereerst die plaatsen, waar de katholieken een aanzienlijke minderheid of zelfs een kleine meerderheid vorm-

9. Zie voor de ondervertegenwoordiging de in de Jaarboeken der Bataafsche Republiek gepubliceerde naamlijsten voor steden als Amsterdam, Den Haag, Gouda, Leiden, enz. Verder kan men terecht in literatuur over dorpen, steden en gewesten zoals in Th. N. Eijsink, *Restauratie en revolutie in Arnhem 1 juli 1787 - 6 mei 1795*, Arnhem 1967.

Zie voor de afzijdigheid: W. J. Meeuwissen, "Licht op de katholieke bovenlaag in Noordoost Nederland vóór de emancipatie" in: *Rijksarchief-school. Verslag en bijdragen 1972 - 1973/1973 - 1974*. Utrecht 1975, 55 - 60 en 91 - 92.

10. Zie o.a. A. Th. C. Kersbergen, "Johannes Henricus Midderigh of de eerste Rotterdamse katholieken in de politiek", in *Rotterdams Jaarboek* 1953, 230 en 250 - 251, en S. Schama, *Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands 1780 - 1813*, New York 1977, 247.

11. C. Pikkemaat, *Bataafse vrijheid in Nijmegen 1794 - 1795*, Nijmegen 1963.

12. Kersbergen, *Johannes Henricus Midderigh* 230 en 250.

13. De betreffende gegevens zijn geput uit de antwoorden op de circulaire van 11 febr. 1799 over de staat van het onderwijs. A. M. van der Giezen doet in zijn boek *De eerste fase van de schoolstrijd in Nederland (1795 - 1806)*, Assen 1937, aan de verbreidheid en de veelvormigheid van de veranderingen geen recht.